

Panium - Ñaar-fukk ak Ñett

Gannaaw kóllëre ga, dina jëf ak naaféq.

Jeff Pippenger

2026-03-20

Danyeel fukki ak benn ñaareel saar bi fanweeri ñent a ngi wax ne jamono ji Roomu bokku Yàllaul di nguuru ci kaw yépp, moom la baat bi “jamono” tekki. “Jamono” ci jëfandikookat gu wax ci yonent yi mooy 360 at, te at yooyu tàmbalee nañu ca gëstu géej gi gën a siiw ci nettali yëf yi dëgër, mooy xarebu Aktiyom ci atum 31 bala Krist. Am na woon yeneen xare yi ca géej ga yu gën a réy te yeneen pexe yu ëpp solo ci xare, waaye Aktiyom mooy xareb géej ga gën a mel ni misaal ndax boka na ak turu Marc Antony ak Cleopatra. Mel na ci solo bu nettali ni daanu miir Berlin ci matug Danyeel 11:40, ak Ñaari Tuur yi ci 9/11 ci matug Peeñu gi fukki ak juróom ñett; ndaxte bu Yàlla tannée yëf yu nettali yi ngir matal Ay Kàdduy yonentam, dafa ko def ci anam wu di dugal xelug nit ñi gën a bare.

Gannaaw ba ñu defee ak moom kóllëre gi, dina jëf ay naxari; ndaxte dina jógi, te dina am kàttan ak ay nit ñu néew. Dina dugg ci jàmm sax ci bérab yi gën a diis ci diiwaan bi; te dina def li baayam yi deful woon, mbaa baayi baayam yi; dina tas ci seen biir alalu nangu, ak yàqute, ak alal yu bare; waaw, dina fexe ay pexeem ngir neenal ay dëkk yu dëgër yi, waaye ab diir rekk. Daniel 11:23, 24.

Uriah Smith dafa jeexal yi mu def ci mbokkug Rom ak Makkabey yi ci benn-fukki ñettelu aaya bi, dafa yokk ci waxam ci ay nit ñu tuuti yi ñu wax ci aaya bi.

“Jamono jooju, waa Rom yi nekkoon nit ñu ndaw, te ñu tàmbalee jëf ak nax, walla ak pexe, ni baat ba di ko tekki. Te dale ci fii, ñu yéeg ak yéeg gu sax te gaaw ba ca kawug kàttan ga ñu gannaaw gi jot.”

“[Aaya ñent-fukk ak ñeent biñu wax].”

“Anam yoon wi xeeti réew yi daan a dugg ci diiwaan yu am njariñ ak suuf yu bare alal, lu jiitu bésu Room, mooyoon ci xare ak nangu. Léegi Room dafa wara def li baay ya walla baayi baay ya masul woon a def; maanaam, jot ci yooyu yokkute ci yoonu jàmm. Léegi it, ada gu kenn masul a dégg doon tàmbali, mooy buur yi di bàyyi seen nguur ci ndonalu cosaan ngir waa Room. Ci noonu la Room moome woon diiwaan yu mag.”

“Te ñi ñëw noonu ba nekk ci kilifteefu Room amoon nañu ci loolu njariñ yu bare lool. Dañu leen doon jëfandikoo ak mbaax ak lewet. Mu mel ni ñu séddale ci seen biir alal ju ñu nangu ak yóbbu. Dañu leen doon aar ci seen noon, te noppalu woon nañu ci jàmm ak kaarange, ci suufu aarug kàttanu Room.

«Ci càddu bii benn xaaju saar wi, Bishop Newton jox na xalaat ne ay pexe yu nguur gi di jëfandikoo ngir seet lu ëllëg, dañuy jóge ci ay kër yu dëgër, waaye du ci seen kaw. Loolu la Room yoon yi defee ci seen dëkk bu dëgër, bi am juróom-ñaari tundu. “Ba ci ab jamono;” amul werante ne jamono ju nebbu la ci kàddug yëgle, maanaam 360 at. Ci ban bérab lañuy tàmbalee

waññi at yooyu? Xéy-na ne ci xew-xew bi ñu feeñal ci saar wi di topp lañu koy tàmbalee.»
Uriah Smith, Daniel and the Revelation, 272, 273.

Smith dëppoo na tegu ci ne xarebu Actium ci atum 31 baata Krist mooy ndoorteelu ñetti téeméeri ak juróom-benn fukk ak juróom-benn at yi. Gannaaw ba mu cite waxiin 25, Smith wax na lii di topp.

“Ci kàddu 23 ak 24, dañuy nu yóbbu ci wàllu gannaaw kóllère bi woon diggante Yawut ya ak Room, ci atum 161 B.C., ba ci jamono ji Room amee nguur gu àddina bépp. Kàddu gi nekk fii léegi di wone xare bu tar ci kaw buur bu bëj-gànnar bi, Misra, ak amug benn xeex bu rëy bu am soldaar yu bare te am kàttan. Ndax mbir yu mel ni yooyu amoon nañu ci jaar-jaaru Room ci jamono jooju? — Waaw, am nañu. Xare bi mooyoon xare bi diggante Misra ak Room; te xeex bi mooyoon xeexu Actium. Na nu jël xool bu gàtt ci xalis yi juroon jëfandikoo jooju.”

“[Marc] Antony, Augustus Caesar, ak Lepidus dañooooon nañu triumvirat bi woon gi ngi waat ne dinañu fey deñu Julius Caesar. Antony bii nekkoon doomu-ndeyu-jëkkëru Augustus ndax dafa jëkkéraloon rakkam ju jigéen, Octavia. Yónnee nañu Antony ca Isipt ngir liggéeyu nguur gi, waaye mu daanu ci pexe ak rafetinu Cleopatra, buur bu jigéen bu Isipt buy dund dundin gu yàq. Mbëggeel ga mu amoon ci moom dooleem ba tax mu mujj topp inté rêtsu Isipt, bàyyi jabaram Octavia ngir neexal Cleopatra, jox ko province benn gannaaw beneen ngir feesal ay nafsam ci alal, amal ndam-léen ca Alexandria te du Room, te ci yeneen yoon yépp tooñ waa Room ba tax Augustus amul woon jafe-jafe ci gindi leen, ak seen xol bépp, ngir tàbbi ci xare ak noon bu seen réew bi. Xare boobu, ci lu mel ni, ci kaw Isipt ak Cleopatra la doon; waaye ci dëgg-dëgg, ci kaw Antony la doon, moom mi taxawoon léegi ci boppu mbir yi Isipt. Te sabab bu dëgg bi ci seen juuyoo boobu mooy li Prideaux wax, ne kenn ci ñoom ñaar mënul woon sant ak genn-wàllu reewum Room rekk; ndaxte gannaaw ba ñu wàccee Lepidus ci triumvirat bi, yëf wi desoon na ci seen diggante, te ku nekk ci ñoom dogaloon a moom lépp, ñu sànni woon bëtub xare ngir moomug ko.” Uriah Smith, Daniel and the Revelation, 273.

Ci wax ci yonent, xareb Actium mooyoon santu Dibéer bi, ndaxte dafa doon ñetteelu noot gi daan ñetti tere yu jogge ci suuf, yi tabaxoon “kilifteef gu mat sëkk” gu Roomu bokk-pagan bi, ni Smith mel ko. Ni mu deme ak Roomu bokk-pagan bi, noonu itam la bi ñetteelu tereb Roomu paapal biñ ko dàqee ci dëkkub Room, ba “kilifteef gu mat sëkk” gu Roomu paapal bi tàmbalee ci atum 538. Ñaari seede yooyu dañuy wax ci santu Dibéer bi, fa ak saa su Room bu bees bi nootee juróomeelu ak juróom-ñaareelu nguur yi ci waxu yonent yi ci Biibël bi, te ci def loolu, mu noot itam ñetteelu tereem; ba loolu tax mu samp “kilifteef gu mat sëkk” diiru ñeent-fukk ak ñaar-fukki weer yu leerandi-yonent.

Te ñu ko jox gémmiñ gu wax ay mbir yu màgg ak ay xasaw; te ñu ko jox sañ-sañu sax diirub ñeent-fukk ak ñaar weer. Peeñu Yowaana 13:5.

Rooma ci Ejipt

Doole yi yonent ci xareb Ogis Agustu bu Room ak Misra ak Keleopatara, dañu sukkandiku woon ci ñàkk dëgg-dëgg bu Maark Antuwan; te doole yooyu ci wàllu yonent, ndax soxlayu yonent la, war nañu tegu ci wàllu yonent yi ñuy tegtal ci yoonu Dibéer.

Ca Actium, Room dafa noot Misra, doole gi doon benn booloo diggante góor gu weddi ak jigéen ju sellul. Booloo Antony ak Cleopatra mooy jaxasoo kërceen ak nguur. Ca Actium, Roomu Auguste dafa noot doole gu ñu tegtal ci benn jaxasoo gu sellulul diggante kërceen ak nguur.

Nattu Rab bi

Kleopaatar dafa melokaan gu yàqu ak Antuwan, miy misaalu Room. Kleopaatar moo doon buur ci seen diggante, ni ko Uriya Smit wone bi mu waxee ne Antuwan “dafay nekk sarxal ci pexe yi ak rafet yi Kleopaatar, buur bu jigéen bu Misra gu yàqu, jëfandikoo ko.” Mbootaayu kerk ak réew mi Antuwan ak Kleopaatar di misaalal, mooy xamle ne Kleopaatar mooy doole ji ngiy nguuru ci diggante boobu; noonu, booloo gi kerk ak réew, mi seen diggante di misaalal, dafa dëppook jukki “nattub rab wi” — mooy booloo gu kerk ak réew te jigéen ji moo yor kilifteef gi ci diggante bi. Actium dafa doon misaal bu yemale woon yoonu Dimaas bi di ñëw lu gaaw.

Ogist, dafa tektal ndamanug paap yi di not Mbootaay Béeŋ Amerik ci yoonu Dibeer bu bëgg a ñëw. Marc Antony mooy bëj-góor bu Réew-publicain bu rab wu suuf wi, te Cleopatra mooy bëj-góor bu Protestaan bi. Antony ak Cleopatra dañuy booloo te wax ni njaay ci yoonu Dibeer bu bëgg a ñëw. Ñoom ñaar, Cleopatra ak Antony, ay misaal lañu ci kàttanu njaay; te bu ñu matsee booloo ci yoonu Dibeer bi, ñuy wax ni njaay.

Njaay yi

Gerees ak Misra itam ci yonent ci waxu yonent ne dañuy tegtal dooleb njaayum, te Antony itam dafa doon benn dooleb njaayum. Misra mooy bëj-gànnar bi ci Daniel benn-fukk ak benn, te Gerees mooy sowu bi. Misra Ptolemy I moo ko nanguwoon gannaaw ba nguurug Alexander jàppooñee taxawaayu ñent. Noonu Ptolemy I nekk na buur bu njëkk bu yonent ci bëj-gànnar, te Cleopatra mooy buur bu mujj bu Ptolemaic ci Misra. Ptolemy juddu na woon ci Macedon, di réew mi Alexander the Great juddoo.

Maseduwan nekk na ci bëj-gànnaru Gereg, te daan nañu wax ne seen cosaan jóge na ci jàmbaar yu leen waxoon ne ñooy xaleef yi ci seeni nettali fenn yu Gereg. Reewi-dëkk yu Gereg yi ci bëj-saalum daan nañu seet waa Maseduwan ni ñoo gëna mel ni ay waa-barbaar ndaxel Eleenis yi nekk ci bëj-saalumu Gereg. Waa Maseduwan nekkoon nañu ci nguur gu buur, te reewi-dëkk yu bëj-saalum yi (poleis) mel ni Aten, Sparte, Thebes, Corinthe, ak yeneen, nekkoon nañu ci bëj-saalum ak diggante Gereg ak ci duni Aje. Poleis yooyu lu ëpp daan nañu am nguurug askan wi, walla nguurug ñu néew, walla nguur gu jaxasoo; waaye Maseduwan dafa nekkoon nguur gu buur gu njëm kanam, gu am askanu buur gu dëgër (Argeads). Waaye sax, ñoom ñépp Eleenis lañu woon, te ba Room duggee ci taarix, dañu tudde Eleenis yi ni Gereg. Kilobaatar moo nekkoon buur bu mujj bu Ptolemaik yi, te loolu moo tegtaloon xeeti nguur gi ci bëj-gànnar, di xeetu buur yu Gereg yu jóge ci suuf si di Maseduwan, walla bëj-gànnaru Gereg.

Buur Bëj-gànnar

Kleopaatar moo nekkoon bu mujj ci nguurug Ptolemée, gi tambalee ak Ptolemée I ba noppi bi nguurug Alekssàndar xàjjoowee ñent. Ca xeexu Actium, nguurug Ptolemée, buurub bëj-gànnar bu

dëgggu, agsi na ca jeexitam. Buurub bëj-gànnar bi ci topp moo doon Misra gu xel, te Farās gu weddi Yàlla moom la doon wone ci nettali Réwolusiyon Farās.

Te seen yu deecc yi dina ñëw ci mbedd mu dëkk bu mag ba, bi ci wàllu xel ñuy wooye Sodom ak Misra, fa sunu Boroom itam dees ko daajoon ci bant. Peeñu Yowaana 11:8.

Egiptu gu dëgg moo doon buur bu bëj-saal bi ci lu jëm ci xaajug nguurug Aleksàndar; waaye Egiptu gu xelal, ci njariñu yonent yi, dañu ko tegu ni mooy buur bu bëj-saal bi ndax melokaan yi ci yonent yi yu jëm ci Egiptu, te du ndigalu wetu suufu bu dëgg.

Bëj-saalum ak Bëj-gànnar

Ndax Kleopatra doon buur bu mujj ci nguurug Ptolemaios, ci yoonu waxu Yàlla dafay mel ni kàttan gu ñaari wàll: Gerees (gànnaw) ak Misra (bëj-gànnar); waaye buur bi ci topp, te gannaaw loolu di buur bu bëj-gànnar ci wàllu ruu, mooy Farās, itam di kàttan gu ñaari wàll, ni ko Peeñu XI wonee, ci turu Misra ak Sodom. Njaayum yaramu Sodom dafa ànd ak njaayum yaramu Kleopatra gu gannaaw, te Kleopatra gu bëj-gànnar ànd na ak weddi Yàlla gu Misra. Melokaan gu ñaari wàll gu buur bu mujj bu dëgg-dëgg bu bëj-gànnar dafa àndoon ak buur bu jëkk bu bëj-gànnar ci wàllu ruu.

Xareb Actium mooy booloo gu sellulooni, diggante mbindum njaay-mi Rom bu Antony ak mbindum njaay-mi bëj-gànnaru ak sowwu-si Cleopatra. Antony ak Cleopatra dañuy tegtal benn kerk ak benn réew, ba tax nootug Actium gi Augustus bu Rom def, mooy tegtal benn noot gu Rom di nott ci kow benn booloo bu ñaaw bu ñaari wàll, buy misaal nataalu rab wa. Ñetti téeméer ak juróom benn fukk at gannaaw loolu, ngir matal li Daniel 11:24 wax, Constantine xaaj na Rom ca penku ak sowwu; mu bàyyi jigéenu Rom ca sowwu te yóbbu góoru Rom ca penku. Benn noot gu ci bëj-gànnaru ak sowwu doon misaal xaajale penku ak sowwu gannaaw benn “jàmmono” buy ñetti téeméer ak juróom benn fukk at, ca xareb Actium ba. Ca beneen daje bu jiitu woon, Antony joxees na ko Rom gu penku, te Augustus Rom gu sowwu, ba tax Actium dajale penku ak sowwu, waaye ngir benn “jàmmono” rekk.

31 avant J.-C. ak 330

Yeesu dafa far ba noppi gi ak tambali gi, ba tax nootug Actium ci atum 31 bala Krista di misaaloo xaajug nguur gi ci penku ak sowu ci atum 330. Actium ci 31 bala Krista mooy alfa bu omega bi ci 360 at yi jeexee ci 330. Ñaar ñi, 31 bala Krista ak 330, ñoo di misaal yoonu Dibeer bi di ñëw gaaw, ni ko aaya ñeen-fukk ak benn ak aaya ñeent-fukk ak benn ci Daniel benn-fukk ak benn tegtalee.

Beneen Misaal Bu Bees

Antoni bu Room, moom ak Kleopaatar gu bëj bokk ci bëj-gànnaru ak ci sowu jant, moo teewal benn mbootaay bu ñetti wàll yu nekk ci seen booloo bu ñaar wàll ci nataru rab wi. Bant bi itam ànd na ak yoonu Dibéer bi, te moo tax mu ànd itam ak Actium ak 330. Ca bant ba, benn booloo bu ñaar wàll ci kërce ak réew mi mooy lu ñu teewal ci Yawut yi (kërce gu yàqu) booloo ak Room (réew) ngir rey Almasi bi. Ñetteelu xibaar bi ci booloo bi ca bant ba, mooy Barabbas, Almasi bu dëggul, turam di tekki “doom baay bi.” Ci misaal, Barabbas ab yonent bu dëggul la bu ñu ko méngale ak

Almasi bi ni yonent bu dëgg bi. Room mooy Antoni, te Kleopaatar gu bëj-gànnaru ak sowu jant dafa doon Yawut yi ak Barabbas.

Bant bi itam boka a ngi dëppook Eliya ci Tundu Karmel, fa la tanneef ba doon ci kan moo doon yonent dëgg wala yonent fen. Yonent fen ba booba nekkoon na meloñ ñaar: moo taxoon ci yonenti Baal ak saraxalekat yi ci xeer yi sell yi. Baal mooy yàlla góor; te saraxalekat yi ci xeer yi sell yi dañoo doon taxawal Ashtarot, yàlla jigéen. Yawut ya ca bant ba doon nañu Ashtarot, yàlla jigéen gi, te Barabbas, mi nekkoon ay royukaayu Góor gu Mettikoon, mooy doon yàlla góor bi, Baal.

Cleopatra nekkoonoon ci samaa bëccëg bu bëj-saal ak buur bu sowwu. Antony mooyoon melokaanu Room, benn cër ci ñetti xaaj yi ñu fas yoon ngir fey bàyyi Julius. Dee gu Julius, ci ñaar-fukk ak ñett i gaañu, teguwoon ci gaañu rey bu baaxul bu paap ya jotoon ci atum 1798, ngir matal wax ji nekk ci Daniel fukk ak benn, saraxu ñeent-fukk. Augustine ci Actium dafay tegtal wéralug sa gaañu rey boobu. Gaañu ga wér na bi Antony ak Cleopatra deewee. Antony ak Cleopatra dañuy tegtal melokaanu rab wi ci États-Unis, mi di benn yeneen bu yonent bu am ñetti xaaj, booleek rabu suuf ak ñaari geemam. Antony mooy benn xaaj, te Cleopatra dafay tegtal ñaari xaaj yi ci des. Bu muy Roomu Antony, walla Misra ak Geres yu Cleopatra, ñoom ñaar ñépp dañuy dee benn ci yoonu dimaas bi, ba kerok buuru juróom-benn wa ci yonenti Biibël di jeex. Ci wàllu yonent, Cleopatra ci digganteem ak Antony mooy jaxaseg pexeem kerk ak pexeem réew, te pexeem kerk mooy nax ak yor pexeem réew.

Ñaareel bu Ñaareel ci Dee gi Ki am bakkan bu dul dee mooy Yàlla rekk, waaye Yàlla ci Boppam dugal na ci Kàddugëmam ay misaal ngir taxawal ci sunu xel ne nit ki ñakkul bakkan bu dul dee ci moom. Misaal yooyu dafa am solo lool ci xam-xamug waxu Yàlla. Suñu leen xool bu baax, danuy feeñal ci leer ne, boo xool ci yoonu bind mi, “dees na dee” du tekki ne nit ki dafa noppi nekk ci anam wu mat mbaa ne dafa nekk ci torox gu dul jeex. Dafay wax ci gâce bu mat ak ñakk gu mat ci dund. Te itam mooy indi yoonu xam ne “ñaaréelu dee” du dara lu leen tudde rekk, waaye mooy àtteb Yàlla bu mujj, bu mat te dul dellusi.

Ci beneen yeneen xëtu waxu yonent, jëfandikookam Cleopatra ak Julius Caesar ak Marc Antony dafay tegtal ñaari waxtu yi kàngam mbokk mboolloom gëmkaat yi, mooy pexeem “church craft” bu Cleopatra, nekk ci mbokk ak pexeem nguur gi, mooy “statecraft” bu Empire Room. Julius bàyyi na ko ci atum 1798 ci ndeyam dee bu njëkk bu mel ni misaal, ngir matal kàddu yi nekk ci aaya ñent-fukk ci Daniel benn-fukk ak benn; te gannaaw loolu mu dikk ba ci mujjam, fekk kenn amul ku ko dimbali, ca Actium, ngir matal aaya ñent-fukk ak juróom ci Daniel benn-fukk ak benn. Aaya ñent-fukk mooy alfa bi ci ndeyam dee bu njëkk bu rey, bi war a wér; te omega bi ci aaya ñent-fukk ak juróom mooy fa mu jot dee ba ñaareel te mujj.

Ni mel ni ñent yi doon doole yu Rom yi ci ay wetu fukki-juroom-benn ba ñaar-fukk ak ñaar, noonu itam Kleopatra, ni muy màndarga ci Biibël bi, am na lu ëpp benn tekki, muy aju ci konteks bi. Juliyus bàyyi ko ci atum 1798 bi ndimbal gu buur gi teqee, te gannaaw loolu ay gaawam yu rey yi faj nañu ko ci yoonu dibeer bi; waaye fukki buur yi ci Pées gu Sell gi 17 daan nañu ko ci safara, ba

mu dajeekaat ak deesam ñaareel te mujj gi.

Cleopatra mooy misaalu boppu ñaar ñi teewaloo ci ateyisimu Misra gu Firawna ak falsafay diiney Gereg. Boppam buy ñaar moo di teewal nguurug Misra ak xereñu kàngamug Gereg. Falsafay diiney Gereg dafa ame misaal ci yàllaju jigéen ju Gereg, Athena, jiiñ ko woon ci melokaan wu nekk ci kër-yàllaam, bi ñuy wax Parthenon. Athena moo di misaalu xel mu leer, te ndax jigéen la, dafa teewal diine bu njàngum nit, muy juuyoo ak njàngale gu Yàlla.

Ñaari geñaar yi ci États-Unis mooy Republicanisme ak Protestantisme, te France moo leen misaaloon ci Égypte ak Sodome. Égypte mooy yëngu-yaramu nguur gi, te Sodome mooy yëngu-yaramu kerk bi; noonu, Republicanisme dafa méngoo ak Égypte, te Protestantisme ak Sodome. Republicanisme mooy Égypte, te Protestantisme mooy Sodome ak Grèce. Misaalu njàngum nit mooy yàlla ju jigéen ju Gèrès, Athena, te kèram bu ñuy jaamu mooy Parthénon, bi am ay moroomam ci jamono jii ci kër Parthénon bu Nashville, Tennessee. Misaalu kerk bu yàqu bi méngoo ak ñaari Republican ci États-Unis bu yoonu Dimaas di ñëw, dees na ko tegtal ci ni Cleopatra, Ashtaroth, Salomé ak Sodome.

Kileopaatar mooñ na ateismu Farawon ak diine Gereg yi. Diine bi and ak falsafatu ateismu mooy jaamu njàngum Gereg. Yeesu dafa sax di wone mujj gi ci ndawtal tàmali ga, te garab ga nekkoon ci tool ba te teree nañu lekk ci moom, mooy garabu xam-xamu lu baax ak lu bon, buy melal diiney falsafatu Gereg gi Sister White tudde, “higher education.” Loolu mooy fésal ak jéllale diineg xel-muuse gu Gereg gi Kileopaatar yor ni muy liñu yàq te di nax ci njàngu dëgg gi, ci biir xare bu mag bi nekk diggante Almasi ak Seytaane.

Nashville, Tennessee ñuy wax na ko “Athènes bu bëj-gànnar bi,” te Cleopatra mooy buur bu jigéen bu dëgg-bu-mujj bu bëj-gànnar bi. Buur bu jigéen bu mujju bëj-gànnar bii dafa melaloon buur bu njëkk te di buur bu xel mu sellal bu bëj-gànnar bi ci ngëm, te loolu mat na ci France gu weddi Yàlla. France gu weddi Yàlla day melal États-Unis, fa ci Nashville, Tennessee, “Athènes bu bëj-gànnar bi,” foofu templu Parthénon bi ñu jagleel yàlla ju jigéen Athena dafay feeñ ci anam gu melokaan. Templu bi nekk na ci 2500 West End, Nashville. Limu ñaar-fukk ak juróom day tekki bunt bi tëj ci ñetti léeb yi nekk ci Mathieu ñaar-fukk ak juróom. Cleopatra, ni mu doon buur bu jigéen bu “bëj-gànnar” ak “sowu-jant” itam, dafa agsi ci moom “mujj”am ci Athènes bu bëj-gànnar bi.

Ak xalaat yii ci mbirum Actium, Cleopatra, Augustus ak Antony, nu dellusi ci aaya ñent-fukk ak ñeent ba aaya téeméeri-juroom ñaar-fukk ci Daniel fukki benn. Amaana, bérab bi gën a lëndëm ci xaaj bi mooy bi ñuy wax fenn ci benn ndab.

Te xol bu ñaar yi seen xol dinañu mébét ngir def lu bon, te dinañu wax fenndoo ci benn ndab; waaye loolu du jariñ, ndaxte mujj ga dina am ba ci jamono ji Yàlla dogal. Daniel 11:27.

Waxtu wiññees bi ci wax jii mooy 330, muy jeexital “waxtu” wi nekk ci aaya ñaar-fukk ak ñent. Waxtu wiññees bi dafay tegu yoonu Dibéer bi ngir États-Unis, te itam dafay tegu tëjje natangu xamle nit ñépp ci àddina. Bala yoonu Dibéer bi, ñaari buur yi seen xol di def lu bon dinañu wax fenante ak seen bopp ci benn ndab. Bala yoonu Dibéer bi ci aaya fukk ak juróom-benn ak

ñent-fukk ak benn yu Daniel fukk ak benn, ñaari buur dinañu wax fenante ci benn ndab, waaye seen fen yi duñu am njariñ. Kan ñooñu di ñaari buur yi di wax fenante ak seen bopp? Bala nu tontu xalaat boobu, dinaa nu fàttali ay tegtal yu nu jëfandikoo woon ba noppi ci seeri bii.

Ñetti buur yu Rom ñi dañuy teewal ay melokaan yu bare ci waxi yonent yi, ci ni ñuy seetalee ci benn xalaat walla ci benn wàll. Doonte ne ay buur yu Rom lañu, waaye ci seen nekkinu màndarga dañuy teewal, ci njariñu dëgg-dëgg, jaar-jaaru yonent yi ci mbiri Yuda gu yàgg ga, bi muy jële wàll wi gén ci nguurug Seleucid yi, tàmbalee dugg ci nguurug Rom yi.

Pompey nekkoonoon na, te ñetti buur yu Rom yi toppoon am nañu ñoom ñépp turu Caesar. Julius ci jëfandikoo gu mu am ak Augustus dafa tegtal ñaari booloo yu ñett-ñett ak ñaari triumvirat yi, bu jëkk bi nekkul woon ci yoon, bu ñaareel bi nekk ci yoon. Ñeent ñi ñépp da ñuy tegtal yoonu Dibeer ci ay xalis yu ñenn. Pompey dafa noot suuf sa màgg ba sell, Julius, mi ñuy tegtal ak ñaar-fukk ak ñett ay jamono yu koy rëcc, mooy malaaka bu jëkk bi, ndax mooy Caesar bu jëkk bi, te mu roy jiital malaaka bu ñetteel bi, moom mi doon Tiberias. Tiberias ca bant ba, mi doon yoonu Dibeer bi, itam ñuy ko tegtal ak ñaar-fukk ak ñett, ndax ñaar-fukk ak ñett dafa tegtal at-one-ment; te bant bi mooy benn cér bu gën a am solo ci liggéeyu Kirist ci boole Yàllaam ak sunu nit ñi. Noonu, Julius ak Tiberias mooy yégle bu jëkk bi ak bu ñetteel bi, ñuy tegtal ak ñaar-fukk ak ñett.

Julius du nit ku ñu di bind ci xam-xamu Hollywood ni nit ku am mbëggeel ak yërmandeel; dafa doon nit ku tar, ku jublu ci kàttan. Tiberias gëna bon Julius, ndax sax ayibam dees na ko wax sax ci aaya bi, ndax xarafu mujj bu alifaabë Ebrë yi mooy ñaar-fukk ak ñaar, te xaraf bu jëkk mooy benn. Alpha gëna tuuti omega, te ayibu Tiberias nekk na ci aaya ñaar-fukk ak ñaar, miy xaraf bu mujj ci alifaabë Ebrë yi, te ci diggante ñaari nit ña bon ñooñu, yu Julius ak Tiberias di tegtal, amoon na Augustus. Augustus mooy tegtal njëgëm kawé gu ndam ak màggug kàttanu Room ak sagoon. Ni muy weddi bataaxal bu jëkk ak bu ñetteel bi, dafañu ko tegtale ak xaraf fukk ak ñett, mi nekk màndarga gu dëggug ànd ak dikk. Augustus taxawaloon nguuram ci noot rebelyon Antony ak Cleopatra, moom rebelyon bi gëna siiw ci jaar-jaaru Room.

Ogist mooy doole bu Room bi daan na ñetteelu tere ba, te ci loolu mu teewlu woon yoonu Dibeer bi, ak doole bu Room bi di nguuru diirub ñaar-fukk ak ñaari weer yu misaal yi ci Pàngu Yàlla 13, ci ay weeru ñàkk dégg. Bu ñu ko teggee kanamu yoonu Dibeer bi, Pompee mooy 1798 ak 1989, ba tax Pompee div simbóolu Antiochus Magnus miy jeexal ñenteelu xareb Siri bi dale ko ci atum 219 ba 217 vóór Kirist, ngir matal saraxal kàddu gi nekk ci aaya fukk ci saraxu fukk ak benn. Kon Yulius Seesaar méngoo na ak aaya fukk ak benn ak fukk ak ñaar, ak xareb diggu digg, maanaam xarebu Rafia ci atum 217 vóór Kirist. Foofa itam Yulius mooy Antiochus Magnus, te Ogist Seesaar itam mooy Antiochus Magnus ci xarebu Paniyom bu aaya fukk ak juróom. Te ci aaya fukk ak juróom benn, Tibeerias mooy yoonu Dibeer bi, waaye du Antiochus Magnus, ndaxte foofa mooy Pompee, ndaxte Yeesu dafay mas a melaxal mujj ga ak njàlbéen ga. Aaya jooju mooy màndargaalug jeexitu nguurug Seleucid gi, miy misaalu mujjug États-Unis ni juróomeelu nguur gi ci waxi kàddug Yàlla yu wax ci yonent.

Amna na benn boole yu bees ngir a jëfandikoo ci ñaari buur yu Rom ñi ñent, te rëdd bi dafa tekki jaar-jaaru ténku bu aaya ñeent-fukk bi. Rëddub Makkabi gi ci aaya ñaar-fukk ak ñett itam dafa

leeral jaar-jaaru ténku bu aaya ñeent-fukk bi. Noonu it ci aaya ñaar-fukk ak ñeent, nettali bi ci Rom gu Yàllaadi bu Imperyaal mooñu ko teewal ci benn jamono—ñett téeméeri ak juróom-benn-fukk at. Rëddub jaar-jaaru Rom bi ñu teewal dale ci aaya ñaar-fukk ak ñeent ba ci aaya ñetti-fukk itam mooy benn misaal bu jaar-jaaru ténku bu aaya ñeent-fukk bi. Mu jeex ci aaya ñetti-fukk ak benn, ba noppi mbir mi soppeeku jële ci Rom gu yàllaadi ba ci Rom gu baapal. Rom gu yàllaadi nekk na ba tey ci aaya bi, waaye foofa duñu ko teewal ni mooy ñenteel gi ñenteel ci waxi kàddug Yàlla gu nebbu, waaye ni mooy kàttanug politig gi teg baapalis bi ci nguur gi ci 538. Ci 538, baapalis bi joxe na ab yoonu Dibéer, kon aaya ñetti-fukk ak benn moo ngi tëral ak aaya fukk ak juróom-benn ak ñeent-fukk ak benn. Aaya ñaar-fukk ak ñeent jëfandikoo na xeexu Actium ak jaar-jaar bi ñu ko boole ak rëdd bi.

Sarax fukki ñeent ak ñaar mi mooy xamale kañ la Room gu bokk ci xeeti dëkk yu dul Yàlla tàmbalee nguuru ak kàttan gu ëpp diirub ñetti téeméeri ak juróom-benn-fukk at, te gannaaw loolu ci sarax fukki ak benn mi Room gu paapal tàmbalee nguuru ak kàttan gu ëpp diirub junni ak ñaar téeméeri ak juróom-benn-fukk at. Njàlbéen ak mujjug rëdd bi yépp ñoo yore màndarga Kirist, Alfa ak Omega. Ci saraxi yi am na fi jaar-jaaru Marc Antony, Cleopatra ak Augustus Caesar. Ci sarax fukk ak juróom-benn mi Room gu bokk ci xeeti dëkk yu dul Yàlla daan na nguurug Seleucid ci atum 65 BC, te gannaaw loolu Yuda ci atum 63 BC. Ñetteelu terebi Actium ci atum 31 BC mooy xamale jeexital nguurug Misra, ni ko tereb yu jëkk ya nguurug Seleucid ci atum 65 BC di misaalal. Yeneen yoon it, gis nañu màndargay Ki jëkk ki ak Ki mujj ki. 65 BC moo nekkoon jëkk ci ñetti tereb yi, te moo doon firndeel nootug buur bu bëj-gànnar; te 31 BC moo nekkoon ñetteelu ci ñetti tereb yi, te moo doon firndeel nootug buur bu bëj-saalum. Yuda, ni mu doon diggante bi ci ñetti tereb yi, dafa nekkoon ci xareb biir réewam ci biir tata Yerusaleem ba Pompey agsee ci atum 63 BC. Ñaareelu tereb bi misaalu njàngat.

Ci atum 538, ñetteelu tereel bi ngir Roomu papal bi dañu ko dàqee ci dëkkub Room. Tereel boobu mooyoon Goot yi, te fa la juróomeel buurug kàddu yonent yi tambalee; ci bérab bi njeenteel buur gi jeexee. Te ni njeenteel buur gi tambalee ci ñetteelu tereelam, noonu itam buurug Misra dafa daanu, ni ko misaaloon ci njëkkal tereelu buurug Seleucid bi. Loolu moo wone ne seede bu yonent bi nekk ci aaya ñaar-fukk ak ñeent ba ci aaya fanweer, di wone rëdd wu war a nekk itam ci jaar-jaari nettali bu nëbb bi nekk ci aaya fanweer. Moo tax am solo lool ba seet bu baax diggantey yonent yi teewal ci Marc Antony, Cleopatra, Julius Caesar, Pompey ak Augustus Caesar.

Kon lii itte yu gën a leerul ci pàcc bi, muy aaya ñent-fukk ak ñent ba ñett-fukk, bi ñuy wax fen ci benn ndab?

Te xolub buur yi ñaar dinañu nekk ci ñaawteef, te dinañu wax fen ci benn ndab; waaye du am njariñ, ndaxte mujj ga dina ñëw ci waxtu wu ñu sàkk. Daniel 11:27.

Uriya Smiit mi ngi wax ne ñaari buur yaa di Marc Antoine ak Augustus Caesar.

“Aaya ñaar-fukk ak juróom-ñett bi ñu waxe”

« Antóoni ak Seesaar da ñoo nekkoon ci benn booloo gu dëgër. Waaye ci suufu mbubb mu mel ni xarit, ñoom ñaar ñépp dañoo doon yéene te di pexe ngir am moomel bu mat addina si yépp.

Seen wax yu fees ak wonteer ngir wormalante ak xaritante ci seen diggante, waxi naaféq lañu woon. Dañoo wax fen ci benn ndab. Oktawia, jigéenu Antóoni te bokk ndeyu Seesaar, wax na askanu Rooma ba ca jamono ja Antóoni fase ko ne, nangu na woon a séy ak moom rekk ci yaakaar ne loolu dina doon tegtal benn booloo ci diggante Seesaar ak Antóoni. Waaye pexe moomu amul njariñ. Tas gi dikk na; te ci xeex ba nekk ci ginnaawam, Seesaar moom moo nekk ku jël ndam li yépp ci matugam.» Uriah Smith, Daniel and the Revelation, 276.

Bi Octavia xam ne seetam ak Antony dafa melokaanu booloo boole ci bennoo, loolu moo won jàppale jëkkëri gi ñu fësaloon bu njëkk ci saar ñaari fukk ak benn, ak seetam jamono Helenistik bi Berenice ak buur Seleucid bi, Antiochus II Theos, ci lu tollook atum 252 B.C. Berenice moo doon doom ju jigéen ju Ptolemy II Philadelphus. Octavia ak Berenice dañuy tegtal sey yu ngir yëngu-dëggandoo ci diggante réew yi walla, ci waxu yonent, kóllëre yi. Aaya yi juróom ba fukk dañuy won jaar-jaaru seetam jëkkër yi ngir dëggandoo ci diggante nguur gu bëj-saalum ak gu bëj-gànnar, te bi Marc Antony ak Octavian, mi ñu tuddewoon gannaaw loolu Augustus Caesar, sampoon seetam bi, ñoom itam séddoo nañu nguur gi ci penku ak sowwu.

Kóllëre Brundisium (40 at mu jiitu Kirist ba njëkk) nekkoon një paj gu ñu waxtaan te ànd ci diggante Marc Antoine ak Octavien (mi gannaaw gi ñu tudde Augustus) ngir dindi xuloo yi nekk ci Ñaareelu Triumvirat bi gannaaw mu jëm ci lu tollu ci xarey bopp. Mu àndaak séddoo suuf yi Room moomoon, ba Antoine jot penku, Octavien jot sowwu, te ñu tëj ko ci séy Antoine ak Octavia (magam jigéen Octavien). Ci 39 at mu jiitu Kirist ba njëkk, jamono ju njëkk ju Triumvirat bi doon juróom-atti mat na, Antoine dafa duggsi Itali ak lu ëpp 300 gaal yu ndox, yi ñu njëkk a bañ a maye ñu dal ci Brundisium, ba tax ñu mujje tëj ci Tarentum. Octavien dajees na ak moom fa gannaaw mediásion yu yàgg yu jóge ci bañ-boppu mbooloom xare Antoine a xeex ak mbooloom xare Octavien, ak noonu itam ci biir beneen wet gi. Octavia amal na wàll wu mag ci diggale boobu, dafa convaincre Antoine ngir mu taxaw ak Octavien ci xeex Sextus Pompée. Ñu yeesal Triumvirat bi ngir beneen juróom-atti (ba ci 32 at mu jiitu Kirist ba njëkk), te Antoine jox Octavien 120 gaal yu ndox ngir weccante ak ay xarekat yu ñu ko digoon, waaye yi Octavien gannaaw gi dogul.

Ci at ak 32 balaa Kirist, ñaari noon yi daggoon bu leer. Seen diggante yàquna woon ndax waare ak yégle yu jëm ci xalam-xal, jubluwaay Antoine ci penku (ak Cléopâtre), ak dëgërël gu Octavien def ci sowu-jant bi. Lu jiitu xeexu Actium, Octavien bañ na woon itam kàddu ndaje yi Antoine tegat.

Ci biir gu yoonu nguur ak buur bu bëj-gànnar bi (Antiochus) ak buur bu bëj-saalum bi (Ptolemy), buur bu bëj-saalum bi moo joxe jabar ji; waaye ci séy gu yoonu nguur gu Antony (penku) ak Octavian (soowu), soowu moo joxe jabar ji. Ñaari séy yu yoonu nguur yooyu yépp antuwuñu, te ki joxe doom ju jigéen ji walla rakk ju jigéen ji moo mujje not mbooloom kàttan gi fecci kóllëre ga.

Seedeelu Ñett

Ci mujj Mbooloom Seleucid, am nañ bëggal gu ñetteel ga ñu waxe fen ca benn ndajem. Loolu amoon na ci wàllu Xare Siri bu juróomeel bi (202–195 BC), bi Antiokkus III Magnus jëfandikoo néew doole réew Ptolemaik gi gannaaw dee Ptolemee IV Philopator ci atum 204 BC. Ptolemee V Epiphanes (Ptolemee V) yéegoon ca nguur ga fekk mu ndaw xale la woon (lu tollook 5–6 at), ba tax Misra nekk ci loxo ay wottukat, te mu nekk lu yomb a daanu ci biir njàqare yu biir, yàqute yi

waa réew mi di def, ak fitna yu bawoo bitim-réew.

Antiochus Magnus dugg ba noppi woon naŋu bés yu bari ci suuf yi Ptolemaios moomoon ca Coele-Syria, Palestine ak Asia Minor gannaaw ndam yu mel ni xareb Panium (200 BC). Bu mu leen daan woon ba ëpp, moo xam ne du daan Misra bépp, ndaxte loolu dafa waral woon Roma dugg ci mbir mi, te Roma di ko jëfi ba mu baña dugg ci yenn gox; moo tax mu topp yoonu juboo ci séy ngir doon nit ku mel ni “aar-kat”. Ci at yi 197/195 BC, ci biir kàddu jàmm wi jeexaloon xare ba, Antiochus Magnus jébbaloon ba noppi séy ak doomam ju ndaw Cleopatra I Syra (mi ñuy wax itam Cleopatra Syra) ngir mu jabaru xale buuru Ptolemy V; séy bi amoon na ci 193 BC ca Raphia; Ptolemy am na woon 16 at, Cleopatra 10.

Lii dañu ko xalaat ni mooy jëf ju yaatu te rafet: Antiochus teg na boppam nekk xarit ak “kiy sàmm” buur bu ndaw bi, ngir dëgëral jàmm te denc ci anamam njariñ yi mu amoon ci Asi. Céy bi jox na ko dooley nguur gu jubadi ci Masar jaarale ko ci doomam jigéen (mu yaakaaroon ne dina sax ci kóllëreem ak xeeti Seleucid te nekk baat bu jëm ci Siri ci kërug buurug Ptolemaic ga). Waaye pexe ma dafa dellu ci moom, ndaxte Cleopatra taxaw na ak jëkkëram ak Masar, du ak baayam, ba tax mu yàq saytu gu yàgg ga Antiochus doon wut. Loolu mengoo na ak Kóllëreg Brundisium (40 BC), te am na ay jokkoo ak mbir yi xewoon ci Room ci ay yoon yu bari.

Ni Antoniyos takkoon na Oktawiya (magu Oktawiyan) ngir boole kàttanu ñaari kuréel yu doon noon, gannaaw lu waroon a doon xare bu jéggi, noonu itam Antiokus jëfandikoo seyam doom ju jigéen ci sëyam ak Ptoleme V ngir dëgëral jàmm ju yàggul ak xaajale suuf, ba Seleusid yi denc alal seen njàpp ci bëj-gànnar, te Ptoleme bàyyi Misra ak bëj-saalum.

Antiochus jëfandikoo woon na mel ni muy aar buur bu ndaw bi, Ptolemy V, ci kaw mbokk ak njaboot, ni ko Octavian (ak Triumvirat bi) sampoo seen bopp ba noppi ci biir bérab yu amul kilifteef walla ci diggante ñiy xeexante ngir doole. Ci ñaari xalis yii nag, ki gën a am doole bi (Antiochus/Octavian) dafa doon seet yoonu man a jariño ci kaw ki néew doole bi te nekk ci xalis bu néew, jaarale ko ci mbokk ak njaboot. Ñaari tëralin yii indi nañu dal bu gaaw ci ab jamono, waaye “amuñu njariñ” ci yàgg, ndax njàqare gu dëppóowul nekk woon na ci suufam—Cleopatra dafa faraloon Misra, loolu di wàññi dooley Antiochus, fekk xalaatu Antony jëm ci penku (Cleopatra VII) indi na tas gi am ak Octavian.

Ngóor gi Ptolemy V dafa doon ndaw te nekk ci kaw yëngu-yëngu yu ñuy yor ak regent yi, mu mel ni taxawaayu démb baatu Yulius Caesar bi mu deewee (li jur sosug Triumvirat ak xuloo yi ci doole). Seyu Berenice ak Antiochus moo tàm balee jaar-jaaru Nguuru Seleucid ci Daniel fukk ak benn, te seyu doom ju jigéen ji Antiochus Magnus ak buur bu ndaw bu Misra moo firndeel jeexitalu Nguuru Seleucid. Jeexitalu seyu Marc Antony ak Octavia moo firndeel jeexitalu nguuru Ptolemaic. Jeexitalu Yuda ni ñoñu askanu kóllëre Yàlla amoon na fa ci bant ba, te nguuru Jude bi tàm balee ak Maccabee yi ak mbootaay bi ñu defoon ak Room. Lépp loolu ay rédd yu yonnent la yu tegtal ci nettali Daniel saar fukk ak benn, te yépp ànd nañu ak jaar-jaaru nēbbu bi nekk ci aaya ñent-fukk. Li dale ci aaya juróom, am nanu kóllëreg Berenice, gi jur jëm ci Antiochus bu Mag bi ak kóllëreg doomam ju jigéen ji, Cleopatra Syra, te loolu am ci jaar-jaaru Maccabee yi ci aaya ñaar-fukk ak ñett. Maccabee yi daldi bokk ci rédd mi ndax fippu gi ñu def ci kanam Antiochus

Epiphanes, kenn ci ñi mujj ci askanu Seleucid.

Antiochus Epiphanes mooy Antiochus mi nekkoon Misra ci atum 168 BC, jege Alexandria, bi amee Xarebu Siri bu juróomeelu. Antiochus Epiphanes dafa songoon Misra te mu ngi doon nekk ci wetu jàpp Alexandria. Njiitu Ptolemaios yi woote nañu Room ngir am ndimbal. Room yónnee na Popillius Laenas (ak ay àndandoom yu ndaw rekk—amoonul benn xarekat) ngir yékkati ndigal gu mu Senaa bi jox: war nañu Antiochus génñ ci saa si ci Misra ak Sipar, walla mu jànkoonde ak xare ak Room. Bi Antiochus jotee bataaxal ba te mu laajee waxtu ngir xool ak ay ndigaloom, Popillius—mi ñu mel ni ku dëgër te yelloo kilifteef—jël na bantam wa te rëdd mbind mi ci suuf, wër tàñki buur ba. Noonu mu wax ne: “Bala ngay génñ ci wër-gu-mbiind wii, may ma tontu ngir ma yóbbu ko fa Senaa bi.”

Li mu mel ne woon na; Antiyokis mënul a génñ ci biir goor gi te bañ a joxe boppam ci laaj yi Room bëgg—bu ko jéggi woon te amul dëggoo, loolu dafa doon xare. Bi mu yéemu te rus, Antiyokis taxawal tuuti waaye gannaaw ga mu nangoo topp laaj yi, génne ay mbooloom xare ci Misra, dellu Siiri. Jëf ju dëgër jii ci waxtaanu diplomasi (ju doxale woon ci turu doole bu yokkukaayu Room) taxawal na delluwaay boobu te amul benn xare, te mu wone nguurug Room gu fés ci penku diggu géeg gu mag ga. Nit ñu bare di ko tudd ni mooy benn cosaanu wax ji ñuy wax ne “rëdd ci suuf si” (doonte ci dëgg-dëgg ab werante la woon).

Antiochus Epiphanes itam doon xam-xamu Protestan ci mbirum kàttan ga di yékkati boppam, di daanu te di saxal peeñ mi ci sarax 14 ci Daniel 11.

Te ci jamono, ñu bare dinañu jóg ci kaw buur bu bëj-gànnar bi; te itam, ay nit ñu saaga ci sa xeet dinañu yékkati seen bopp ngir dëgëral vision bi; waaye dinañu daanu. Daniel 11:14.

Antiochus IV Épiphane nguuru na 175–164 mbere Krist, te moo woon ñetteel ci fukki buur yu Seleucid. Mu doon seet a taxawe aada Helleniste te bool nguuram ci jëfandikoo yi diine Gereg. Mu sàcc Kër Yàlla ga ci 169 mbere Krist, tere jëf yu Yawut yi (sëgg, sàbbaru bésuub Noppalu, njàngum Tawra), te gaawloo sarax yi ñuy defal yàlla yu bokkul Yàlla. Ci desambar 167 mbere Krist, mu taxawal altar bu bokkul Yàlla (bu ñu jagleel Zeus) ca kaw altar bu Yawut ya ngir sarax yu lack ci biir Kër Yàlla ga, te mu rey fa mbam-xuux, boole ko ak yeneen jëf yu ñaaw yu xeebal. Sobewu bërab boobu moo doon li mujj dal ci kaw Yawut yu takku woon ci sàrtu seen diine, ndaxte dañu ko gisoon ni mooy moytule gu gën a réy ci sellug Kër Yàlla ga ak yoonu Yàlla. Loolu tàmbalee bëgg-bëggu weddi gu gaaw, bi Matatiyas (saraxalekat bu jóge Modein) bañee santaane bu ndaw Seleucid bi mu ko digoon mu saraxal yàlla yu bokkul Yàlla, ba noppi mu rey ab Yawut bu dëddu woon ak ndaw li, teg ci daw dem ca tund ya ak doomam yi (ñi di Maccabée yi ci gannaaw). Loolu taal na xareb ndox-mi ak rebelion bi diggante 167 ak 160 mbere Krist, bi amoon jubluwaay delloo jaamu Yawut ji, ba tax Kër Yàlla ga ñu sellal koaat (Hanukkah) ci 164 mbere Krist ci suufu njiitu Judas Maccabée.

Ca njàlbéenu ak jeexital nguurug Seleucid, am na benn kureel gu am solo, te seetaan na ko ci séy bu diplomatik buy yor mboolem wallug séddoo, muy penku ak sowu, walla bëj-gànnaru ak bëj-saalum. Bi nguurug Seleucid di gëna wàññiku, Antiochus Epiphanes mujj a doon misaal bu doxal kàttanug Room guy yéeg, te mooy it xibaar wi merug Maccabe yi jublu ci moom. Gannaaw

gi ci jaar-jaarug bindu taarix, mujj a doon nag misaal gu dëggul ci màndargay yonent buy taxawal peeñ mi. Kàttan gi ci aaya ñaar-fukk ak ñaar ci saar fukk ak benn dañu ko damm bi ñu dammee Buurug kóllère gi.

Te ak loxo yi mel ni ñu leen di dajale ni mbëx mu rey, dinañu daanu fa kanamam, te dinañu toj; waaw, sax it kilifag kóllère gi. Daniel 11:22.

Nguuru Antiokkus Epifaanes jeex na ci atum 164 laata Kirist, lu tollook ñaari téeméeri at, ba “kilifag kóllère gi” “dammee” ca bant ba. Li nu bëgg a seet fii mooy ne, nguurug Selewus tàmbaalee na te jeexee ci séy gu jaar ci kóllère diplomatik, fa naxante bi diggante ñaari wet yi nekk mbir mu bindees ci jaar-jaar. Ca jamonoy nguuru Antiokkus Epifaanes la tasaaru Makkabe yi tambalee, te loolu doon misaalug Réewum Amerik. Ci jaar-jaaru Makkabe yi, seeni xare ngir fey boppuñu ci dooley Selewus bi dafa boolewoon ab kóllère bu am solo ak Room. Aaya bi joxee kóllère googu njàngale ko bu baax, mooy itam a wone ne Room mooy liggéey ak nax, walla di wax fen ca bànkug kóllère ga.

Te gannaaw kóllère ga ñu def ak moom, dina jëf ci naaféq; ndaxte dina yéeg, te dina nekk ku am doole ak ay nit yu néew. Daniel 11:23.

Bépp xët yu ñëw ci kanam waxtu mujj gi ci aaya ñeent-fukk, yépp am nañu ay kóllère yu ñu dagg. Uriah Smith, bi muy wax ci wax ji nekk ci aaya ñett-fukk, “ñi bàyyi kóllère gu sell gi,” bind na li di topp:

«“Mëbbu ci kóllère gi”; mooy Mbind mi Sell mi, téereb kóllère gi. Soppiku gu ni mel noonu amoon na ci Rooma. Heruli yi, Góot yi, ak Wandal yi, ñi daan Rooma, nangu nañu ngëmug Aariyaan, te ñu nekk noon yi Kàrtig Katolig gi. Li gën a mag mooy ne ngir rey te fajal boppam bàkkaar jàngoro jii la Justinian santaane ne baab bu mag bi mooy boppu kàrtig gi te mooy yorekatug yoon ci kaw ñiñaan yi. Te Biibël bi gaaw nañu koo jàppe ni téere bu wéradi, bu war a bañ a jàng ci nit ñi ci réew mi, waaye mboolem laaj yi ñuy werante war nañu leen a dénk baab bu mag bi. Noonu lañu teg yéefar ci Kàddu Yàlla. Te emperëer yi Rooma, bi xaaj bu penku bi saxee ba tey, am nañu xam-xam walla ñu bokk xel ak Kàrtig Rooma, mi dëddu woon kóllère gi, te mi sàkk njàngat gu réy gu dëddu dëgg, ngir daan “ñiñaan yi.” Nit ku bàkkaar bi yékkati nañu ko ca gangunam gu ñaaw gu réy ga, gannaaw ndàqare Góot yi Aariyaan yi, ñi yoroon Rooma jamono jooju, ci atum A.D. 538.» Uriah Smith, Daniel and the Revelation, 281.

Saaru 11 ci Daniyeel mooy wone xeetu jaar-jaari nettali bi buur bëj-gànnar di joxe jigéen ju ñuy takkal ngir muy misaal bu kàddu-kóllère gu buur bëj-saalum bi gannaaw ga tas. Feyeelu buur bëj-gànnar bi dafa misaaloon feyeelu buur bëj-gànnar bu xel wu Napoléon ci kaw buur bëj-saalum bu pap bi atum 1798. Kóllère gu tas gi ci saar yi juróom ak juróom-benn ba juróom-ñeent dafa misaaloon kóllère gu Tolentino gu Napoléon tas, te loolu it misaaloon waxu Putin ne NATO dafa tas ab kóllère. Feyeelu Napoléon dafa misaaloon feyeelu Putin ci Ukraina atum 2014. Ci saaru fukk, feyeelu Antiochus Magnus bi jeexalee ñetteelu xareb Siri bi dafa méngook Napoléon ci 1798 te it ak Putin ci 2014. Gannaaw xareb Panium bi ci saaru fukk ak juróom ci atum 200 bala Krista juddu, Antiochus dafa samp ab séy bu diplomasi, te bëgg-bëgg bu nēbbu ba mu nek mooy jël Misra ci sa kilifteef te du jëfandikoo soldaar yu dox ci suuf. Nguurug

Antiochus Magnus dafa jébbalu woon doomam, te ñu rey ko, looloo tax doomu ndawam, Antiochus Epiphanes, agsi ci nguur ga. Ay jëfam ci jëfandikoo aada ak diine gu Gereg yi indi w nañu ànd ak njàngat Makkabe yi, mi jur kóllère gu nax ak Room ci saaru ñaar-fukk ak ñett. Saaru ñaar-fukk ak ñeent daldi tàmbali Room gu bokk ci jaamono ja ba noppi te wone mesa bu fen bu Antony ak Augustus. Ci saaru fanweer, Room gu jaamono ji dugge na ci waxtaan ak kërceenug pap bi, ñoom ñi ñuy wax ne ñoo tas kóllère gu sell gi.

Ay yu ñaari fukki ñent ba ñaari fukki fukki ay seede lañu ci Room gu bokkul Yàlla, te ay yu ñaari fukki benn ba ñaari fukki ñeent seede lañu ci Room gu bañeelu. Bépp rëdd ci Daniel fukk ak benn, aaya benn, dooraale ba aaya ñaari fukki ñeent, moo di rëdd wu ci waxu yonent wi, te dees na ko jëfandikoo ci nettali bu nëbbu bu aaya ñaari fukki ñeent. Rëddu nguurug Seleucid yi, rëddu nguurug Ptolemy yi, rëddu nguurug Yude gi ñi Makkabe yi, rëddu Room gu bokkul Yàlla ak rëddu Room gu bañeelu, yépp dañuy misaalal jaar-jaaru atum 1989 ba ci yoonu dimaas bi. Benn-benn ci rëdd yooyu diir na ab kóllère bu amee tasuy nit, muy benn cëram yu mag yi ci jaar-jaar boobu.

Moom la sosol gis-gisu ci Daniel fukk ak benn, te ñaari kóllère yu naaféq yu Room, muy Room bu bokkoon ci jaamono yu ñëwul Kiristaan ak Room bu baap, ñu tàgg leen ni yuy yokku ndànk-ndànk te di am laata Room nguur ak kàttan gu mat ci seen jamono yéenekaay yu wuute. Ñaari doole yooyu itam màndargaale nañu ne tàmbali jamono yéenekaay bu kàttan gi dafa tàmbalee bi seen ñetteelu tere bi daano. Bala yoonu Dimaas bu dib nag mu dikk ci États-Unis, dina am ab kóllère gu naaféq diggante ñaari doole. Ñeenti yoon ñaari doole yooyu nekk nañu buurub bëj-gànnar ak buurub bëj-saalum: benn yoon diggante suuf su màgg sa màgg, muy Yuda, ak Room; benn yoon diggante ñaari wàll yu bokk ci triumvirat bu Room; ak benn yoon diggante Room bu bokkoon ci jaamono yu ñëwul Kiristaan ak Room bu baap. Ci ñaari kóllère yu naaféq yi jëm ci Room, mujj na ci ne mooy ab kóllère diggante genn wàll gu emper bu Room ak beneen wàllam, mu muy Antoni bu penku, Augustus bu sowu, wala Room bu bokkoon ci jaamono yu ñëwul Kiristaan bu penku ak Room bu baap bu sowu. Ñeenti kóllère yu naaféq diggante buurub bëj-gànnar ak buurub bëj-saalum, ñaar diggante buurub penku ak buurub sowu, ak benn diggante buur bi bëj-gànnar bi di ñëw ak suuf su màgg sa màgg.

Loolu sunu jàngale gu njëkk ci téereb Daniel. Séries bu Panium mooy mujji séries bi ci téereb Daniel, te mooy ndigël ci nettali bu nëbb bi ci aaya ñent-fukk, bi nu di wéyal di ko seet ci mbind mi di ñëw.